

Vakıflar Dergisi

Yıl: Haziran 2020 • Sayı: 53

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Haziran 2020 - Sayı:53 - Hakemli Dergidir. Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651

ISSN: 1011-7474

e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına

Burhan ERSOY

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof.Dr. Suraiya FAROQHI	İbn Haldun Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	İstanbul Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsrev SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KERMELİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Aysel TÜKEL YAVUZ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Hacettepe Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Birmingham Üniversitesi (Emekli)
Evanjeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki sorumluluğu yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE

Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22

e-posta: vakiflardergisi@vqm.gov.tr - web: www.vqm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Yahya Paşa'nın Üsküp'teki Vakıfları	9
Waqfs of Yahya Pasha in Skopje	
Mehmet İnbası	
Mülkiyet Bakımından Silistre Sancağı'nda Değirmenler (XVI. ve XVII. Yüzyıllar)	29
The Mills in Silistre Sanjak in terms of Ownership (XVI. and XVII. Centuries)	
Ahmet Köç	
1576 Numaralı Defter Örneğinde Ruûs Defterlerinin Vakıf Atamaları Açısından Önemi	47
The Importance of Ruûs Books for Waqf Assignment; The Case of Book Number 1576	
Ülkü Yancı	
1766 Tarihli Bir Hamam Defterine Göre İstanbul Vakıf Hamamları	67
Istanbul Waqf Hammams According to a Hammam Survey Dated 1766	
Ahmet Yaşar	
Hurufat Defterlerine Göre Vakıf Kurumlarında Yaşanan Sıkıntılar: Adıyaman Vakıfları Örneği	101
Troubles in Waqf Institutions According to the Hurufat Registers: The Case of Adıyaman Wagfs	
Muhammet Nuri Tunç	
Hurufat Defterlerine Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Gercanis'de (Refahiye) Bulunan Vakıf Eserler	115
The Waqf Monuments in Gercanis (Refahiye) in the 17th and 18th Centuries According to the Hurufat Registers	
Funda Naldan	
Tanzimat Sonrasında Siverek'teki Vakıflar Ve Mahkemelere Yansıyan Problemleri	133
Waqfs in Siverek After The Tanzimat and Their Problems Reflected in The Courts	
Ekrem Akman	
19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ve Vakfı	147
The Karamanoğlu Mehmet Bey Mosque and Waqf in 19th Century	
Sefa Alp - Selahattin Satılmış	
Amasya Bayezit İl Halk Kütüphanesi'ndeki Mecmû'a-i Ed'îye Ve Tasvirleri	163
Majmu'a Al-Ad'îya and Its Illustrations in Amasya Bayezit Province Public Library	
Hayrunnisa Turan - Zeynep Er	
Gaziantep Geleneksel Hamamlarının Belgelenmesi Ve Koruma Önerileri	181
Documentation of Gaziantep Traditional Baths and Protection Recommendations	
Emine Ekinci Dağtekin	
İstanbul'da Kentsel Hafızanın Devamlılığı: Pantokrator Manastırı İle Süleymaniye Külliyesi'nin Karşılaştırılması	199
Continuity of Urban Memory in Istanbul: Comparison of Pantocrator Monastery and Suleymaniye Complex	
İlknur Türkoğlu	
Hak Temelli Yaklaşım Bağlamında Vakıfların Sosyal Yardımları: Ankara ve İstanbul Örnekleri	221
Social Assistances of Wagfs in the Context of Right-Based Approach: The Cases of Ankara and İstanbul	
Hicran Atatanır	
Tarihçe-i Ayasofya	247
History of the Hagia Sophia	
Mevlüt Çam - Beyhan Hacıömeroğlu	
Kitabiyât	265
Book Review	
Hasan Demirtaş, Hacı Bektaş Velî Dergâhı Ziyaretçi Defteri (1921- 1925)	266
Yılmaz Kurt	

Mülkiyet Bakımından Silistre Sancağı'nda Değirmenler (XVI. ve XVII. Yüzyıllar)*

Ahmet Köç**

Öz

Osmanlı toplumunda vergi kaynaklarının tespiti için düzenli defterler tutulmuş olup özellikle tahrir ve temettüât defterlerinde değirmenlerden bahsedilmiştir. Değirmenler bir bölgenin su kaynakları hakkında ipuçları verebildiği gibi kimi zaman da vergi unsuru olmalarından dolayı, bağlı buldukları vakıfların iktisadî teşekkülleri olarak kaynaklarda belirtilmişlerdir. Silistre Sancağı'nda olduğu gibi su kaynaklarının fazlaca bulunduğu yerlerde çok sayıda değirmenin yapılması iktisadî açıdan daha fazla gelir elde edilmesi, toplum açısından günlük hayatın kolaylaşması, refahın artması anlamlarını taşımış olsa da esas olarak bu durum, vakıf kurucusu padişahların, devlet adamlarının ve varlıklı kişilerin hayırseverliklerini akla getirmektedir. Çalışmada çeşitli kaynaklardan yararlanarak Doğu Rumeli'de kurulmuş değirmenler mülkiyet bakımından ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Rumeli, Silistre Sancağı, Vakıf, Su değirmeni

The Mills in Silistre Sanjak in terms of Ownership (XVI. and XVII. Centuries)

Abstract

In the Ottoman society, regular registry books were kept to determine the sources of taxes; being one of tax sources, the mills were mentioned especially in the tahrir and temettüât books. As well as revealing clues about water sources in a region, the mills were sometimes mentioned in the registry books as a commercial entity of the waqf they were affiliated to because they were tax elements. Although the construction of many mills in the places where there are a lot of water resources, as in Silistre Sanjak, was meant more income, increased wealth and comfort in daily life from the economics and social aspects respectively, fundamentally, this situation reminds us of the philanthropic attitudes of Ottoman sultans, statesmen and the riches as founders of charitable institutions. In this study, the mills established in Eastern Rumelia will be discussed in terms of ownership and proprietary based on various sources.

Keywords: Ottoman, Rumelia, Silistre Sanjak, waqf, watermill

* DOI: <https://doi.org/10.16971/vakiflar.759691>

Makalenin Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Makalenin Geliş Tarihi: Received Date.: Eylül 2018 / September 2018

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Aralık 2019 / December 2019

Makale Rapor Durumu: Makale iki akademisyen hakemin inceleme raporları doğrultusunda yayınlanmıştır.

Article Report Status: The article was published as a result of the review reports of two academic referees.

** Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ahmetkoc@akdeniz.edu.tr

ORCID: www.orcid.org/0000-0002-8819-8095

Giriş: Kaynaklar ve Konunun Sınırları

Ortaçağın tarıma dayalı ekonomilerinde, değirmenlerle insanlar arasında doğrudan bir bağ kurmak mümkündür. Ortaçağda ülkelerin nüfusu arttıkça daha fazla üretim ve daha fazla değirmen çarkı dönmüştür (Bober, 2014; 203). Ürünün tarlada hasat edilmesinden tüketime hazır duruma getirilmesine kadar geçen aşamalardan birisi de değirmen safhasıdır. Ancak yeri gelmişken belirtilmelidir ki değirmenler üretimin değil, doğrudan doğruya tüketimin bir parçası olarak görülmüşlerdir. Çünkü nüfus ne kadar artmışsa o kadar değirmene ihtiyaç olmuştur. Bu durumda XVI. ve XVII. yüzyıllarda Silistre Sancağı'nda mülk ve vakıf değirmenlerin sayısal olarak artışı ortaya koyarken bazı soruları sormak gerekmektedir. Değirmenlerin sayısal olarak artması yürütülen siyasî, iktisadî ve sosyal politikalarla yakından ilgili olduğuna göre Osmanlı Devleti, Doğu Rumeli'deki değirmenlerin kurulmasında hangi yolları tercih etmiştir? Uygulanan politikalar neticesinde Silistre Sancağı'nın görünümü ne kadar değiştirmiştir? Sorularına cevap aranmalıdır.¹

Osmanlı toplumunda değirmenleri ifade ederken; ülkenin içinde bulunduğu teknolojik seviyeyi, coğrafi konumu, iklim ve nüfus yapısını, tarım faaliyetlerinin türünü bilmek gerekmektedir.² Coğrafi açıdan değerlendirildiğinde suyun bol olduğu her yerde değirmen yapılamamıştır. Bu yüzden değirmenler coğrafi şekillere göre azalıp çoğalan yapılardır. Değirmenlerden verim alınabilmesi için nehir veya derelerin mutlaka değirmen çarkını çevirecek eğimli yerlerde kurulmuş olması gerekir.³ Suyun çarklara düşürülmesi için yeterli eğim her yerde bulunmadığından, özellikle düz veya düze yakın arazilerde akan nehirlerin kenarlarına inşa edilen değirmenlerin çarkları, nehrin akışı ile dönerek büyük dolapları hareket ettirmiştir.⁴

Ortaçağ değirmenleri faydalandığı enerji tipine göre; su (asiyâb), at (kıraç), yel (bad-râh) ve dolaplardan oluşurlar. Değirmenler için çeşitli kaynaklardan elde edilen güç; sadece un elde etmek için kullanılmamıştır. Buğday öğütmenin dışında bu sistemler; demir dövmede kullanılan çekiçlere, kumaş çırpıcılara, tabakhanelere veya kâğıt çekme işlemlerine uyarlanarak bir çeşit fabrika görevi görmüşlerdir. Ortadoğu ülkelerinde değirmenlerin en fazla bilinenleri suyla veya hayvanların çektiği düzenekle çalışanlardır. Diğer taraftan Avrupa'da ise su ve rüzgar gücüyle çalışan değirmenler daha fazla bilinmektedir. Zaman içerisinde teknolojik gelişmelere bağlı olarak nehirler üzerinde yüzer değirmenler de kurulmuştur. Nitekim IX. yüzyıldan itibaren su değirmenlerinin hızla arttığı, X. yüzyılda Dicle Nehri üzerinde gezici sallar üzerine monte edilmiş su değirmenlerinde buğday öğütüldüğü belirtilmiştir (Tez, 2001: 235).

Mekanik açıdan değirmenler taneli tahılları öğüten sistemler olduğundan bunlar, üst üste konmuş iki büyük silindir taştan meydana gelmişlerdir. Alttaki taş sabit olup, ortasından bir mil üstten taş geçmektedir. Milin alt kısmı su veya yel tarafından döndürülen çarka bağlıdır. Su değirmenlerinde silindirik ve daralan bir boru içerisinden yüksekçe bir yerden akıtılan su borusunun alt ucundan çıkarken sıkışmanın verdiği

1 937/1530 tarihli muhasebe defterinde Silistre Livası; Silistre, Akkirman, Kili, Ahyolu, Hırsova, Varna, Prevadi, Aydos, Yanbolu, Karinova ve Rusi Kasrı Kazalarından oluşmaktadır. Bahsedilen kazalarda hane, mücerred ve muaf olmak üzere 16.077 müslüman, 8.849 gayrimüslim yaşamaktadır. Defterin yazıldığı dönemde Silistre Livası, Çirmen, Kefe, Niğbolu ve Vidin'den daha fazla nüfusu barındırmaktadır. Bk. *370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri*, Ankara 2002, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 2-5.

2 Hristiyan veya İslam kültür medeniyetinin gelişmesinin bir parçası olarak ele alınan değirmenlerden tarihçiler bahsetmektedir. Bunlardan; Braudel (1993) dışında, Epstein (2014) ve Gimpel (2004) çalışmalarında değirmenlere özel yer ayrılmıştır.

3 Evliya Çelebi'nin ifadesiyle; "...Nehr-i Küçük Kamçı'yı ubür edüp kâmilin 5 saat yokuş aşağı semt-i kible yönünde..." gidildiğini ifade eder. Yani coğrafi mekanın eğimi Evliya Çelebi'ye değirmenleri hatırlatmaktadır. Bk. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (2000: 25). Ayrıca bk. Yiğit (2007: 101).

4 Su değirmenleri, dere ve nehirlerin içine dolaplar kurularak suyun çoğaldığı zamanlarda çalışan sistemlerdir. Suyun az olduğu zamanlarda ise dolaplar sulama faaliyetlerinde kullanılmıştır. Fatih Kanunnamesinde dolap değirmeni tabiri vardır. Bk. Barikan (1943: 391).

basınçla çarkın üzerine büyük bir kuvvet inmekte ve onu döndürmektedir. Böylece üstteki silindirik değirmen taşı dönmekte ve taşın ortasından akıtılan hububat, taşın arasında ezilerek kenardaki oluktan un olarak çıkmaktadır (Ünal, 1999: 123).

Anadolu'da inşa edilen su değirmenleri genellikle nehir yataklarına yapılarak, arazinin kot farkından yararlanılmıştır. Osmanlı coğrafyasında bu şekilde sistemleştirilen ve suyla çalışan değirmenlerin tercih edilmelerinde bir takım unsurlar etkili olmuştur. Bunlardan en önemlisi bu tür değirmenlerin taşlarının ağır dönmesi ve öğütülen buğday tanelerinden yapılan ekmeğin daha lezzetli olmasıdır. Dolayısıyla öğütme sırasında buğdayın içerisindeki kepek ayrılmadığı için öğütülen un daha besleyici olmaktadır.⁵

Osmanlı ülkesindeki değirmenleri basit yapılar olarak görmek doğru değildir. Çünkü her bir değirmen etrafında bir takım yeni yapılaşmalara yol açtığından bu tür yapılar, yeni yerleşmenin ve yeni gelir kapılarının aralanması anlamlarını taşımaktadır. Örneğin değirmenler etrafında inşa edilen dükkanlar, evler, işçi odaları, depolar, ahırlar, kümesler, meralık alanlar ve kimi zaman değirmenin üst katında veya bitişiğinde inşa edilen kahvehaneler önem kazanmıştır. Nitekim öğütülmek üzere değirmene buğday getiren müşterilerin serin, havadar kahvehanelerde bekledikleri kaynaklarda sık sık belirtilmektedir (Kurtoğlu, 2011: 133).

Ortaçağ toplumlarında beslenmenin niteliğini iktisadî ve toplumsal koşulların çeşitliliği belirlediğinden, toplumun büyük bir kısmının yaşam standardını tahıllar şekillendirmiştir. Toplumun kolayca ulaşabileceği tüketimin ana maddesi olan buğday ve unun yeterli miktarda piyasada bulunması, toplumun doyurulması bağlamında Osmanlı yönetim felsefesinin temelidir. Bu yüzden Osmanlı Devleti, hayatî önem taşıyan tahılları yabancı ülkelere satmayı yasaklamıştır. Çünkü gıda veya hububat fiyatlarında yaşanabilecek yükselme veya bunların arzında yaşanabilecek sorunlar, doğrudan doğruya hükümdara karşı hoşnutsuzluk anlamı taşıdığından saltanatın altını oymakla eş tutulmuştur (İnalçık, 2000: 227). Aynı amaçla Osmanlı devlet adamları sorunların yaşanmaması için çarşıları ve üretim yapan fırınları sürekli teftiş ettirmişlerdir. Bu yüzden üretimin kısıtlı, ulaşım imkânlarının sınırlı olduğu yüzyıllarda, Osmanlı yönetim kademesinin temelde tebaanın refahını sağlamak ve devlet ile halk arasındaki yöneten-yönetilen ilişkisini korumak amacıyla tahrirler hazırlanmıştır (Yörük- Kabak, 2016: 220).

Osmanlı devrinde faaliyet gösteren değirmenler söz konusu edildiğinde; akademik çalışmalar genellikle tahrir defterlerine bağlı kalınarak hazırlanmaktadır.⁶ Defterlerin oluşum süreci; tahrir ve güncelleme olmak üzere iki başlıkta toplanabilir. Tahrir başlığı altındaki defterlere; mufassal, muhasebe icmali ve evkâf defterleri de dahildir. Hazırlanan tahrir defterlerinden hareketle; mufassal defterlerden tasarruf edilen miri kaynak, tasarruf eden reaya, mahsulat; muhasebe icmal defterinden yerleşim birimleri ve cematların nüfus ve gelir özeti, sancakların dirlik türlerine göre tasnifi; evkaf defterlerinden vakıf gelirleri; piyade ve müsellemler defterlerinden yaya ve müsellemlerin isimleri, çiftlikleri, hasılları, yamak sayıları; voynuk defterinden voynukların adları ve yükümlülükleri tespit edilebilir (Erdoğan, 2004: 8).

Araştırmanın kaynaklarına gelince; öncelikle bölgenin tahrir defterlerinde detaylı arama yapılmıştır. İncelenen defterlerden ilki; BOA TT. 20 numaralı defterdir. Bu defter, 890/1485 tarihli olup Rumeli'nin en eski kayıtlarını içermektedir. Öte yandan BOA TT. 222 numaralı defter ise icmal tahrirdir. Birbirinin devamı niteliğindeki BOA TT.d. 83 ve BOA T.T.d. 86 numaralı defterlere sonradan ilave kayıtlar yapılmış olup bu kayıtlar arasında kimi zaman bazı değirmen kayıtlarına ulaşılabilmektedir. Bölgeyle ilgili; BOA TT.d.

5 Nitekim halk arasında elektrikle çalışan değirmenlerde öğütülmüş un yandığı için ekmeğinin lezzetli olmadığı yufkasının iyi yazılmadığı kanısı yaygındır. Bk. Bir-Acar vd. (2012: 61).

6 Anadolu'da kurulmuş değirmenler hakkında: Yiğit (2007), Aynural (2001), Baş- Duran vd. (2011), Erdoğan (2006), Ulutürk (2011), Yörük (2014), Köç (2004), Demirtaş (2014) ve Bir-Acar vd. (2014)'te bol görselle birlikte değirmenlerin statik hesaplamaları verilmiştir.

597 ve BOA TD. 215 numaralı defterler çeşitli vakıf kayıtlarını içermekte olup değirmenler bahsedilmez. 215 numaralı defterin son kısmında padişah ve vezir vakıflarının icmal gelirleri kaydedilmiştir. BOA TT.d. 713 numaralı defter ise, H.1022 yılına aittir. Burada da Rumeli'nin çeşitli bölgelerine yayılmış padişah, hanedan üyesi ve vezir vakıflarının gelirleri yazılıdır. Öte yandan Anadolu ve Rumeli eyaletlerini kapsayan altı adet muhasebe defterinden biri olan; BOA TT. 370 numaralı defterde sayıları az olmakla birlikte mülk ve vakıf değirmenleri kazalara göre tasnif edilmiştir. Son olarak BOA TT. 561 numaralı Silistre Sancağı mufassal evkaf defterinde ise yüzlerce değirmen kaydı bulunmaktadır. Siyakatla tutulmuş kayıtlar, yukarıda bahsedilen defterlerle birleştirildiğinde Doğu Rumeli'deki değirmenlerin sayılarını, vaziyetlerini tespit edebilmeyi mümkün kılmaktadır.

Tahrirler sayesinde Osmanlı Devleti, topluma hizmet götüren vakıfların sürekliliğini sağlamaya çalışmıştır. Değirmen kayıtlarından; sayılarını, kiracı isimlerini, yılda ne kadar süre işletildiklerini ve türlerini tespit etmek mümkün olsa da Osmanlı medeniyetini tam olarak anlamamıza ve yorumlamamıza katkı sağladıklarını söyleyemeyiz. Silistre Değirmenleri hakkında bilgi veren kaynakların bir takım zayıf yönleri vardır. Bunların başında değirmenlerin uzun süreli takibini kolaylaştıran defter serilerinin olmaması gelmektedir. 1597 yılından sonra bölgenin tahririni içeren başka defterin olmaması, elimizdeki 1597 yılına ait 561 numaralı defteri her yönden önemli kılmaktadır. Bahsedilen zorluktan dolayı Silistre değirmenleri hakkında bilgi veren ikinci önemli kaynağın Evliya Çelebi Seyahatnamesi olduğunu belirtmek zorundayım. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde gördüğü yerleri kendine göre tasvir ettiğinden değirmenlerin sayılarını tahmini olarak vermiş, ne kadar gelir getirdiklerini tek tek belirtmemiştir. Ayrıca seyyah, değirmenlerin kiracıları ve mülkiyetleri hususunda da tatmin edici bilgiler vermemektedir. Bu yüzden Silistre Değirmenleri çalışmamızın kaynaklarının azlığı, yerine göre bir miktar betimleme yapmayı zorunlu kılmıştır.

A-1530 Tahriri Sonrasında Bölgede Yaşanan Değişim

Silistre Sancağı'nın iktisadi yapısının ele alındığı bu çalışmada öncelikle bölgenin durumundan biraz bahsetmek gerekir. Bugün, Tuna Nehri'nin Bulgaristan'ı terk ettiği bölgenin sağında kalan muhkem Silistre şehri, Osmanlı tarihi boyunca Balkanlarda en fazla Türk-Islam eseri barındıran bölgelerden birisidir. XVII. yüzyılda Tuna Nehri'nin diğer yakasında Özi Eyaleti kuruluncaya kadar Silistre bölgenin yönetim merkezidir. Geniş arazilere sahip Silistre Sancağı, padişahların, ümerâ ve diğer askerî sınıf mensuplarının has, zeamet ve vakıf mülklerine ev sahipliği yapmıştır. Tablo 1'de belirtildiği üzere Silistre Sancağı'nda özellikle has araziler büyük bir yekün teşkil etmektedir. Öte yandan 1530 yılına ait tahrir defterinde bölgedeki vakıf arazilerinin azımsanmayacak miktarda olduğu görülmektedir.

Tablo 1. 1530 Tarihli Muhasebe Defterine Göre Silistre Livası'nın Mülkiyet Durumu

	Adı	Has	Zeamet	Tımar	Vakıf emlak
1	Silistre Kazası	6.108.851	-	1.235.730	519.275
2	Çirmen kazası	183.395	4.475	606.142	318.745
3	Kefe Kazası	4.014.131	-	-	191.247
4	Niğbolu Kazası	4.084.164	-	2.271.651	512.644
5	Vidin Kazası	3.858.293	4.475	1.309.894	-
	Toplam	18.248.834	8.950	5.423.417	1.541.911

Silistre Sancağı'ndaki mülkiyet durumu göz önüne getirildiğinde toprakların önemli bir kısmının has ve tımar olarak tahsis edildiği görülür. Buna karşın bölgede zeamet sayısı oldukça azdır. Sancaktaki vakıf emlaka, önemli bir yekün teşkil etmektedir. 1530 tahririnde Vidin Kazası'nda vakıf emlaka kısmında hiçbir rakam belirtilmemiştir. Bunun sebebini kestirmek güçtür (Sarıay, 2002: 6).

Tablo l'deki rakamlar, XVI. yüzyılda sancağın genel durumunu özetler mahiyettedir. Daha önceki yüzyıla ait elimizde bütün bir veri olmadığından kıyaslamayı bir sonraki(1597) tahririne göre yapmak zorunda kaldık. Buna göre tahrirler, Silistre Sancağı nüfusunun hızla arttığını doğrulamaktadır. Örneğin 1516 tarihinden 1570 tarihine kadar olan elli dört yıllık sürede Silistre Kaza merkezinin nüfusu dört kattan fazla artmıştır. Aynı şekilde limanın gümrük gelirleri 566.666 akçeye ulaşmıştır. Bahsedilen bu değişim, Osmanlı fetihlerinin Tuna Nehri'nin ötesine geçerek Silistre'yi bir lojistik merkez haline getirdiğini doğrulamaktadır (Kiel, 2009: 204). Aynı dönemde bölgede bulunan 16 mukataanın değeri 3.287.060 akçe olarak hesaplanmıştır (Cebeci, 1994: 69). XVI. yüzyıl sonlarına ait 1597 tahririnden; Silistre Sancağı dirlik gelirlerinin yükseldiğini, bölgede stratejik yönden büyük öneme haiz, zengin tımarların bulunduğunu çıkarmak mümkündür. Silistre'de kayıtlı 25 zeamet, 422 tımar vardır. Tımar sayısı bakımından değerlendirildiğinde askerî sınıf mensuplarının sayısı bölgede fazladır. Silistre tımar sayısı bakımından Rumeli Eyaleti'ne bağlı 24 sancak içerisinde Mora Sancağı'ndan sonra ikinci sırada bulunmaktadır (Cebeci, 1994: 71). 1530- 1597 tahrirleri arasında dirlik gelirleri artarken vakıf gelirleri ise bundan daha hızlı artmıştır. Tablo 2'de Silistre Sancağındaki tımar gelirleri karşısında selâtin ve ümerâ vakıflarının gelirleri görülmektedir. Silistre Kazası'nda; Piri Paşa ve Abdüsselam Bey Vakıfları (179.788), Hırsova'da Sultan II. Bayezid (118.956), Varna'da Sultan II. Selim (633.402), Karinâbad'da Sultan II. Selim (332.125), Ruskasrı'nda Sultan II. Selim (82.818), Tekfurgölü'nde Sultan II. Selim (112.792), Prevadi'de yine Sultan II. Selim'in (449.260) gelirleri söz konusudur. Benzer şekilde Aydos'ta Sultan II. Selim (115.117), Sultan Süleyman'ın (172.950), Sultan III. Mehmed'in (393.592), Davutpaşa'nın (46.162), İskender Paşa (25.832) gelirleri söz konusudur. Ahyolu'da Sultan Mehmed (495.914), Yanbolu'da II. Bayezid (64.170), Sultan Süleyman (14.660) ve Ali PaşaVakfı'nın (165.019) vakıf gelirleri söz konusudur. Nevahi-yi Yanbolu'da ise Sultan II. Bayezid'in (39.250), Mustafa Ağa'nın (72.354) ve İsmail Ağa'nın (174.585) vakıf mülkleri vardır.

Tablo 2. 1597 Tarihli Mufassal Tahririne Göre Dirlik ve Vakıfların Gelirleri

			Toplam	Selâtin	ve	Reaya
	Kaza Adı	Dirlik	vakıf sayısı	ümerâ vakıfları		Vakıfları
				gelirleri		gelirleri
1	Silistre	1.555.510	48	179.788		273.120
2	Hırsova	1.549.187	45	118.956		89.112
3	Varna	987.710	206	633.402		110.889
4	Karinâbad	270.182	144	332.125		236.472
5	Ruskasrı	194.226	16	82.818		54.567
6	Tekfurgölü	669.613	63	112.792		97.229
7	Prevadi	768.324	151	449.260		442.125
8	Aydos	144.007	14	756.124		84.432
9	Ahyolu	394.974	118	495.914		298.569
10	Yanbolu	447.415	22	243.849		109.981
11	Nevahi-yi	144.874	34	286.189		91.780
	Yanbolu					
12	İbrail	576.260		-		-
	Yekün	7.702.282		3.691.217		1.888.276

Tablo 2'de görüldüğü üzere 1597 yılındaki tahrir; sadece selâtin ve ümerâ vakıflarının değil reaya vakıflarının hem sayısal hem de gelir bakımından artışını göz önüne sermektedir. Rumeli'deki geniş, verimli arazilerin selâtin ve ümerâ vakıflarına gelir tahsis için ayrıldıkları dikkat çekmektedir. Özellikle Sultan II. Selim Vakfı'nın sancağın geneline yayılmış vakıf arazileri 1530 tahririnde olmayan ancak, 1597 yılı tahririnde en dikkat çekici kısımdır.

Sultan II. Selim'in sadece Silistre Sancağı kazalarında (Varna, Karinâbad, Ruskasrı, Tekfurgölü, Prevadi, Aydos) mevcut vakıf arazilerinin yıllık gelirleri 1.725.514 akçedir. Silistre Sancağı'ndaki tüccar, esnaf, zanatkâr, köylü veya az malından bir kısmını ihtiyaç sahiplerine vakfedebilen Ayşe, Sedef, Dudu, Zeynep, Hü mâ, Fatma, Homri, Hondi, Hüsnüye, Kadem, Mürüvvet, Bereket, Lâl, Nefes, Dilber, Hasibe, Sitti, Hatice, Hayriye, Nazmiye, Kadem, Emine, Zahide hatunların sayısı bir hayli fazladır. Nicelik açısından tüccar, esnaf, zanatkâr, çiftçi veya kadın vakıflarının durumu oldukça iyidir. Ancak oluşturulan vakıf teşekküllerinin faaliyet alanları oldukça dardır. Kısıtlı imkanlarla şehirleri büyüyüp geliştiren reaya sınıfı mensuplarının vakıfları toplumun ihtiyaçlarını görmede büyük başarı göstermişlerdir. Gerek nüfus ve gerekse gelir bakımından Silistre Sancağı'nda yaşanan artış, ihtiyaçları da farklılaştırmıştır. Bunun sonucunda kimi salatın ve ümerâ vakıfları doğrudan toplum yararına cami, mescit, medrese, türbe, çeşme, sebil, han, hamam, köprü ve değirmenler yaptırırken kimi esnaf, tüccar, zanatkâr veya kadın vakıfları küçük birikimleriyle toplumu bir arada tutan dayanışmaya katkıda bulunmuşlardır. 1597 yılına ait Silistre tahriri reaya vakıflarının sayıca çok fazla olduğunu göstermektedir. Özellikle küçük meblağlarla kurularak faaliyet gösteren bu mütevazi vakıflar, ihtiyaç sahiplerini gözeterek onların toplum içerisinde kendilerini yalnız hissetmelerini engellemiştir. Prevadi Kazası'nda Zeliha Hatun Vakfı, bunun en güzel örneğidir. Öte yandan, 1597 tarihli tahrir defterinde dikkat çeken diğer bir husus ise bölgedeki önemli zaviyelerin faaliyet gösteriyor olmasıdır. Bahsedilen tahrirde; Oğlan Baba, Bali Bey, Akyazılı Baba ve Saru Saltuk zaviyelerinin gerek personel gerekse gelirleri ve mülkleri detaylı olarak verilmektedir.

XVI. yüzyıl sonunda Silistre Sancağı'ndaki nüfus, ekonomik yapı ve idari organizasyondaki gelişmeler, sosyal teşekküller olan vakıfların daha yoğun faaliyet yürütmelerine yol açtığı anlaşılabilmektedir. Bu dönemde faaliyet gösteren vakıfların büyük çoğunluğunda parasal işlemler dikkat çekerken, faaliyet alanlarındaki branşlaşma da dikkat çekicidir. Branşlaşmanın arttığı alanlardan birisi de su kaynakları üzerinde kurulmuş değirmenlerdir. Değirmenler mülkiyet bakımından iki kısımda tasnif edilebilir. Bunlardan ilki şahısların kurup işlettiği özel değirmenlerdir. Osmanlı toplumunda mülk değirmenleri kuranlar genellikle şehir ileri gelenleri eşraf ve ayanlardır. Bahsedilen bu varlıklı kişiler, getirisi yüksek olduğundan değirmenler inşâ ettirmişlerdir. İkinci tip değirmenler ise bir vakıf adına gelir getirmesi için kurulmuş değirmenlerdir. Kaynaklarda vakıf değirmenlerinin doğrudan vakıf yönetimi tarafından değil, kiraya verilerek işletildikleri anlaşılmaktadır. Bu sayede kiracılar tarafından işletilen değirmenlerden elde edilen kira bedelleriyle vakıfların personel, tamirat ve diğer masrafları karşılanarak kurumlar ayakta tutulabilmiştir. Doğu Rumeli'de inşâ edilmiş değirmenler büyük oranda buğday, arpa ve susam işlemek için kullanılmış olsa da istisna durumları da vardır. Örneğin bu temel amaçlar dışında bölgede; su gücüyle işleyen çuha ve aba değirmenleri de vardır. Balkanlarda tekstil üretiminin yoğun olduğu Selanik, İskeçe, İslimye ve Pravadi'de değirmenler tekstil sektöründe kullanılmışlardır. Kiel'e göre Rumeli'de yünlü kumaş üretimi ile ilgili sıkıştırma işlemleri suyun bol olduğu yerlerde değirmenlerle yapılmıştır (Kiel, 2001: 74). Öte yandan İzladı Kazası'nda demir dövmeğe yarayan değirmenler, Belgrat şehrinde barut değirmenlerine dönüşmüştür (Kiel, 2001: 514; David, 2001: 406).

Osmanlı coğrafyasında su enerjisiyle çalışan değirmenlerden alınan *resm-i asiyâb* vergisi, hem miktarı bakımından hem de tahririn yapıldığı zamana göre değişiklik gösterebilmiştir.⁷ Osmanlı tahrirlerinde her değirmen taşı *b b/adet* olarak defterlere yazıldığından, talep edilen vergiler, *b b* hesabına göre yapılmıştır. Değirmenlerdeki her taş(*b b*) için aylık 5 akçe vergi alınmış olduğuna bakılırsa, 12 ay boyunca düzenli çalışan bir su değirmeninden 60, altı ay süreyle çalıştırılan su değirmeninden 30 akçe vergi talep edildiği görülür (Erdoğru, 1993: 474;  rekli-Yörük, 2002: 348).

Doğu Rumeli’de faaliyet gösteren değirmen işletmelerinin pek çoğu su kaynakları üzerinde kurulmuş sabit yapılarıdır.⁸ Su kaynakları bakımından Rumeli coğrafyası Ortadoğu ve Anadolu’ya göre daha iyi durumdadır. Rumeli Bölgesi’nin büyük dağ silsilesinde bulunan Koca Balkan ve Rodop Dağlarının su kaynakları değirmenlerin imkanlarını arttırmıştır. Bahar aylarında dağlarda eriyen kar sularıyla g r l g r l akan dereler ve nehirler, değirmen sahiplerine yeni fırsatlar sunmuştur. XVI. yüzyılda Silistre Sancağı; doğudan Kara Deniz, batıdan Koca Balkan ve Rodop Dağları, kuzeyden Tuna Nehri ile çevrili bir alandır. Bölgenin en önemli akarsuyu Tuna Nehri’dir.  lkeler kat ederek Silistre’ye ulaşan Tuna Nehri, yine kavisler çizerek Kara Deniz’le buluşmaktadır. Su potansiyeli ve su gücü bakımından Tuna Nehri’nin diğer nehirlerle kıyas kabul edilemeyeceği kesindir. Tuna Nehri dışında bölgede, Koca Balkan ve Rodop Dağlarından beslenen çok sayıda büyüklü k c kl  nehirler vardır. Bunlar; Eğirne, Potva(Batova), Hayali, Kuru ve Koca Dere, K c k Kamçı, Büyük Kamçı, Devne, Döne ve en güneydeki Tunca Nehirleridir.

Tablo 3. 1530 ve 1597 Yıllarında Silistre Sancağı’nın Değirmen Sayıları

şehir/Kaza	1530		Toplam	1597		Toplam
	Mülk Değirmenler (adet)	Vakıf Değirmenler (adet)		Mülk	Vakıf	
Silistre	-	2	2	70 ⁹	2	72
Varna	19	-	19	100 ¹⁰	90 ¹¹	190
Ahyolu	-	-	-	-	-	-
Hırsova	3	-	3	-	-	-
Pravadi	-	24	24	-	26	26
Aydos	3	-	3	-	-	-
Yanbolu	-	2	2	17 ¹²	-	17
Karinovası	6	-	6	-	9	9
Rus Kasrı	12	28	40	12	29	41
Toplam	43	56	99	199	156	355

7 Örneğin XIX. yüzyılda Silistre nahiyeleri içinde en fazla değirmen vergisi Silistre merkezinden toplanmaktadır. Merkez nahiyeden 16.950, Silistre köyleri nahiyesinden 8.580, Eflaton Nahiyesi’nden 1.400, Topçu Nahiyesi’nden 300, Karalar Nahiyesi’nden 2.200, şarvı Nahiyesi’nden 600, Yemişenli Nahiyesi’nden 1.240 kuruş değirmen vergisi toplanmıştır. Aynı yüzyılda Silistre’deki vergi gelirlerinin oranları řu şekildedir; hubub t vergileri %85’i, zanaat, ticaret ve hizmet vergileri %9.5, havyan vergileri %3, bağ vergileri %2 ve değirmen vergileri ise %0.5’i oluşturmuştur. Bk. Saim . Kocakaplan, *Temettüat Defterleri erevesinde Silistre Kazası’nın İktisadî ve Sosyal Yapısı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 61.

8 Evliya Çelebi Silistre Sancağı’nda suyun en az Hacıoğlupazarı Kasabası’nda olduğunu belirtir. Seyyaha göre; “...ve bu şehir susuzluk ile meşhur idi. Cümle ahalisi  h-i m -i ş relere muhtaçlar idi...” demektedir. Bk. *Evliya Çelebi Seyahatn mesi* III, İstanbul 1999, s.196

9 Tuna Nehri kenarına kurulmuş olan seyyar değirmenlerdir. Bk. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* III (1999: 195).

10 Varna’daki Devne değirmenleri 50 adettir. Diğer yandan Döne değirmenlerinin sayısını da 50 olarak sayarsak mülk olarak yaklaşık 100 değirmen olmalıdır.

11 Potva ve Eğirne bölgelerindeki Sultan II. Selim Vakfı’nın değirmenleridir.

12 Bahsedilen değirmenler Tunca Nehri  zerindedir. Bk. (BOA 77. 86, s. 252).

Tablo 3'te verilen Silistre Sancağı'na bağı kazalardaki mülk ve vakıf değirmen sayıları, XVI. yüzyıl ortalarına doğru bölgedeki su değirmenlerinin vaziyetini özetlemektedir. 1530 yılına ait muhasebe defteri baz alındığında; sancak dahilindeki değirmen sayısı, ona bağı kazalardan daha azdır. Sancak dahilinde en fazla değirmen; Rus Kasrı, Pravadi ve Varna'da bulunmaktadır. 1530 tarihli muhasebe defterinde Rus Kasrı'nda 28 vakıf ve 12 mülk olmak üzere toplam 40 değirmen kaydı vardır ki bu sayı, sancak dahilindeki tüm değirmenlerin %40'na denk gelmektedir. Coğrafi olarak Rus Kasrı Kazası sancağın güney kısmında olup, burası su kaynakları bakımından en verimli bölgelerden birisidir.

1530 tahririnde değirmen sayısı bakımından ikinci sırada Pravadi Kazası gelmektedir. Bölgeden geçen Koca Kamçı, Deli Kamçı ve Hayali Dere'nin su potansiyeli ile sancaktaki tüm değirmenlerin %24'nü bünyesinde barındırmaktadır. Öte yandan aynı tahrirde değirmen sayısı bakımından üçüncü sırada 19 değirmenle Varna Kazası gelmektedir. Dolayısıyla 1530 yılında yapılan tahrirden hareketle; Rus Kasrı, Pravadi ve Varna kazalarındaki değirmenlerin oranı, sancaktaki değirmen toplamının %83'üne eşittir. Bahsedilen kazalarda çok sayıda değirmen kurulmasının sebepleri üzerinde durmak gerekir. Bilindiği gibi Rus Kasrı, Pravadi ve Varna kazaları; Silistre Sancağı'nın güney kesiminde bulunmakta olup bu bölge, Koca Balkan ve Rodop dağlarının sularını taşıyan büyük nehirlerin birbirine yaklaştığı yerde kurulmuşlardır. Bahsedilen kazalarda değirmenlerin çok olmasının ikinci sebebi ise, aldığı göçlerle nüfusunun zamanla artmasıdır. Rumeli'nin fethiyle birlikte Anadolu'dan yapılan göçlerle bölge büyük oranda yeniden şekillenmiştir. Yörük yerleşimi sayesinde bölgede nüfus artmış olmasına rağmen, sonradan Pravadi Kazası'na Kırım'dan getirilen göçmenlerle nüfus daha da kalabalıklaşmıştır. Dolayısıyla bölgede nüfusun göçlerle yeniden şekillenmesi önemli iktisadî faaliyetlerden biri olan değirmencililiği cazip duruma getirmiş olmalıdır.

Sonuç olarak; 1530 tarihli muhasebe defterinde Silistre Sancağı'na bağı kazalarda 43'ü özel mülkiyet, 56'sı vakıf değirmeni olmak üzere toplam 99 değirmenin faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Sözü edilen değirmenlerin, Doğu Rumeli'deki Silistre Sancağı kazalarına oransız şekilde dağıldığı ve bunun temel olarak nehirlerin güneyde olmasından kaynaklandığı ifade edilmelidir. Doğu Rumeli Bölgesi'ndeki değirmenlerin sancağın güneyindeki kazalarda yoğunlaşması, halkın uzak mesafeler kat ederek değirmenlere gidip gelmesine yol açmıştır.

Osmanlı ülkesindeki diğer sancaklarla karşılaştırıldığında, Silistre Sancağı'nın değirmenleri daha fazla anlam kazanabilir. Örneğin 1530 tahririnde Kemah Sancağı'nda 125, yine 1526 tahririnde Maraş Sancağı'nda 163 değirmen vardır (Miroğlu, 1990: 183; Solak, 2004: 168; Yinanç-Elibüyük, 1988: 123). Aynı tarihlerde Behisni- Hisn-ı Mansur Kazalarında su değirmenlerinin sayısı akarsuların çokluğuna bağı olarak hızla artmıştır. 1518 yılında Çemişkezek Sancağı'nda 118 olan değirmen sayısı, 1566 tahririnde 178'e çıkmıştır (Ünal, 1999: 124). Oysa 1530 tarihli tahririnde Hüdâvendigâr Livası'nda 134; Biga Livası'nda 63, Saruhan Livası'nda 22 değirmen bulunmaktadır. Değirmenler bakımından Anadolu'da en geniş faaliyet alanı güneyde Menteşe Livası'ndadır. H.937/1530 tarihli muhasebe defterine göre bölgede kayıtlı 790 değirmen vardır.

B- 1597 Yılı Tahririne Göre Silistre Sancağı'nda Değirmenler

1530 tahririnden sonra Silistre Sancağı'nda yapılan ikinci tahrir 1597 yılına aittir. İki tahrir arasındaki 67 yıllık sürede bölgenin nüfusunda büyük artış söz konusudur. İnalçık'a göre 1500-1550 yılları arasında Akdeniz ülkelerinde görülen nüfus artışına bağı olarak Balkanlarda nüfusun en az %40 artmış olduğu var sayılmaktadır. Benzer şekilde Kiel, 1516 yılından 1570 yılı arasındaki 54 yılda Silistre kaza merkezi nüfusunun yaklaşık 2.000 kişiden 6.000 kişiye çıktığını belirtmesi yine ciddi bir artışa işarettir (Kiel, 2009: 202). Nüfus miktarındaki artışa bağı olarak Balkan şehirlerinde iktisadî hayat canlanmış ve cizye gelirleri

1/3 oranında artmıştır. Yaşanan nüfus artışı tarım topraklarının genişlemesine, mezra ve otlakların tarım toprağı haline gelmesini sağlarken bu durum, gıda maddelerine olan talebi de canlandırmıştır.¹³ Tahıl üretiminde görülen artış, beraberinde arz-talep dengesi çerçevesinde yatırımları değirmenlere yönlendirmiştir (Demirtaş, 2016: 121).

Yapısal ve işlevsel açıdan Silistre Sancağı sınırları içerisinde değirmen sayısının artması bölgedeki Koca Balkan ve Rodop Dağlarından beslenen nehirlerin sularının daha iyi değerlendirilmesiyle sağlanmıştır. Nitekim XVII. yüzyılda Evliya Çelebi; *dağlarında ve derelerinde su değirmenleri çoktur*, şeklinde belirttiğı Varna Kazası değirmenlerin en fazla artış gösterdiği bölgedir (Kahraman- Dağılı 1999; 195). Nitekim 1597 tarihli tahrirde; Koca Kamçı, Deli Kamçı ve Hayali Dere üzerinde 1530 tahririnde 19 değirmen bulunurken, 1597 tahririnde bu sayı; 100 mülk değirmeni, 90 vakıf değirmeni olmak üzere en az 190'a çıkmıştır. 1597 tahririnde Varna Kazası'nda inşa edilen vakıf su değirmenleri, mülkiyetleri bakımından tasnif edildiğinde tamamının Sultan II. Selim Vakfı tarafından kurulduğu görülür.¹⁴ Zaten Sultan II. Selim'in, Edirne'deki hayratını ayakta tutan tarım gelirleri büyük oranda Silistre Sancağı dâhilinde bulunmaktadır. Sultan II. Selim vakıflarına gelir getirmesi için Silistre Sancağı'ndaki Varna,¹⁵ Tekfurgölü, Pravadi, Ruskasrı, Karinâbâd ve Aydos Kazalarındaki 90'dan fazla köyün gelirini bağışlamıştır. 1597 tarihli tahrirde, bahsedilen altı kazadaki vakıf köylerinin gelirleri toplamı 1.725.514 akçedir.¹⁶ Bu yüzden Rumeli'de kurulmuş padişah vakıfları içinde II. Selim vakıfları; iktisadî açıdan Yavuz Sultan Selim, II. Bayezid, Kanuni Sultan Süleyman ve III. Mehmed'in vakıflarından daha geniş imkânlarla sahiptir.

Sultan II. Selim Vakfı'nın tarım gelirleri dışında Silistre'de kurulan değirmenleri yine önemli gelir kaynağı oluşturmuştur. Sultan II. Selim Vakfı, sancak dahilinde bulunan nehirlerin sularının değerlendirilmesi gerektiğini fark ederek, XVI. yüzyılın sonlarına doğru onlarca değirmenin kurulmasına ön ayak olmuştur. 1597 yılında yazılan tahrirde, vakfın kiraya vererek işlettiğı 90 değirmeni bulunmaktadır. Belirtilen 90 değirmeni işleten 63 vakıf kiracısı vardır (TKGM, TT. 561, v.116a). Bahsedilen 90 değirmenin yıllık vergileri toplamı 6.210 akçedir.

561 numaralı mufassal tahrir defterinde, Sultan II. Selim Vakfı değirmen kiracılarından sadece birinin ismi yazılmamış olup, onun dışındaki tüm değirmenlerin gerek kiracıları gerekse kira miktarları kaydedilmiştir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla; kiracısı belirtilmeyen bir değirmen dışında, değirmenlerin hepsi

13 Balkanlarda uzun bir süre düşman istilası ve bölgesel karışıklıklar yaşanmadığından bu nüfus artışı norma görülmelidir. Bk. İnalçık (2010: 203).

14 II. Selim yapılmasını salık verdiği eserleriyle bilinmektedir. Özellikle Edirne'de Mimar Sinan eseri olan Selimiye Camii bunun en güzel örneğidir. Müderrisoğlu (2014: 756). Padişahın bundan başka yaptırdığı Konya'da külliyesi vardır. Bu külliye, Osmanlı mimarisinin güzel örneklerindedir. Benzer şekilde Sultan Selim'in, Payas'ta cami, han ve hamamlar inşa ettirerek buranın kasaba haline gelmesini sağlamıştır. Yine Sultan II. Selim'in izini Konya-Sultâniye'de görmek mümkündür. Bk. Karadeniz (2016: 277-285). Padişahın Kıbrıs'ın fethinden sonra St. Sophia Katedrali'ni tamir ettirerek camiye çevirttiğı bilinmektedir. Bk. Emecen (2009: 418). Öte yandan 1566-1574 yılları arasında iktidarda kalan Sultan II. Selim, aklına takılan işleri sıkı sıkıya takip eden, kimsenin kalbini kırmayan âlîcenap, cömert ve hayırsever bir padişahtır. II. Selim, Kıbrıs'ın fethinde çok sevinmiş ancak hemen ardından Osmanlı donanmasının İnebahtı'da bozguna uğramasından çok üzülmüştür. Padişahı teselli eden ve nasihatlerde bulunan Seyyid Efendi, bu felâketin Allah tarafından Müslümanları terbiye etmek ve uyararak için verildiğini ifade ederek dirayetli bir vezir atanması konusunda tavsiyede bulunmuştur (Bk. *Selaniki Tarihi I*, Ankara s.40-99).

15 Örneğin II. Selim Vakfı'nın Varna'daki vakıf köyleri; İsa Hoca, Çamurcu, Yenice, Karaca Yörük, Kesriç, Keşiş, Çamlık, Kasaplı, Kovanlık, Kılıç Baba, Bali Subaşı, Yörük Ali, Duralı, Eskici, Derime, Nasıbaşı, Yeniceoğlu, Davudoğlu, Kara Hamid, Aksakal, Susakpınarı, Abdiköy, Boğazköy, Paşaderesi, Kavaklıpınar, Çoturak, Başhisarlık, Karaodun, Ortakuyu, Galata, Eğirne, Kadı Yunus, Kurtlu, Osman Bey, Nasreddin, Kara Ömer Kuyusu, Sinanoğlu Kuyusu, Yunusköy, Babalca-i Küçük, Hacı Mehmed, Körükçü Sinan, Balatlı, Kılıççı Kuyusu, Kerameddin Yunus, Mehmed Fakih, İdris Pınarı, Hacı Sinan Kuyusu'dur. Bk. *TKGM*, TT. 561, v.76/b-105/b.

16 Bk. *TKGM*, *TKGM*, TT. 83 ve *TKGM*, TT. 86. Ayrıca bk. Cebeci (1994: 92).

çalışır vaziyettedir. Değirmenlerle ilgili bir başka husus ise vakıf değirmenleri içerisinde sadece bir tanesinin yıllık kira bedeli 30 akçedir. Onun dışındaki 60 değirmenin yani %66'sının yıllık kira bedelleri 75'er akçedir. Bu oranlar aynı zamanda değirmenlerin yıl boyunca düzenli olarak işletildiklerini ortaya koymaktadır. Öte yandan vakıf değirmenlerinden geriye kalan 28 değirmenin her birinin kira bedeli yıllık 60'ar akçedir (TKGM, TT. 561, v.116a-b). Değirmen kiracılarının ödediği vergilere bakarak büyük çoğunluğunun yıl boyu sürekli işletildikleri kanısına ulaşılabilirdiği gibi aynı zamanda, nehirlerin düzenli rejime sahip oldukları da anlaşılabilir. Sultan II. Selim'in vakıf değirmenlerini daha farklı açılardan ele almak mümkündür. Örneğin vakıf değirmenlerini kiracılar açısından değerlendirildiğinde; 63 değirmen kiracısından 44'ü (yani %67.72'si) bir *bâb* (dolab) vakıf değirmeni kiralamıştır. Diğer taraftan 17 değirmen kiracısı (%26.8'i) ise vakıftan 2'şer değirmen kiralamışlardır. Geri kalan bir kiracı ise 4 vakıf değirmeni kiralamıştır (Ek-1).

Mülkiyet bakımından Sultan II. Selim Vakfı değirmenlerinin kayıtlarında ilginç durumlar da yok değildir. Örneğin Sultan II. Selim Vakfı değirmenlerinin kiracıları arasında Varna'daki Akyazılı Baba Tekkesi vardır.¹⁷ Akyazılı Baba Tekkesi, Sultan II. Selim Vakfı'na ait 8 bâb değirmeni kiralamak suretiyle işletmektedir.¹⁸ 561 numaralı defterin Varna Kazası kısmında; Akyazılı Baba Tekkesi'nde 10 dervişin bulunduğu, bunlardan 3 tanesinin cemaat-i Kiptiyân olduğu belirtilerek; senede 3 akçe vergiyi *mirlivaya* verdikleri kaydedilmiştir (TKGM, TT. 561, s. 126a).

Akyazılı Baba Tekkesi şeyhi, vakfa ait Duru Sinan ve Bozdoğanlı mezarlarını kiraya vererek işletmektedir. Akyazılı Baba Tekkesi'nin kendisine ait iki değirmeni olmasına rağmen, Sultan II. Selim Vakfı'ndan başka değirmenler kiralama ihtiyacı hissetmesi bazı hususları akla getirmektedir.¹⁹ Buna göre Akyazılı Baba Tekkesi'nde kalan dervişlerin, Sultan II. Selim Vakfı'ndan kiralanan sekiz adet değirmenin işletilmesinden sorumlu tutulmuş olmalıdırlar. Bu açıdan bakıldığında, Akyazılı Baba Tekkesi; arazileri, bahçeleri ve 10 bâb değirmeni ile küçük bir tarım işletmesi şeklindedir. Nitekim tekke dervişlerinin gündüzleri zaviyeye gelir getirmesi için kiralanan değirmenlerde çalıştırdıkları bir anlamda, kendi tekkelerinin giderlerini karşıladıkları anlaşılmaktadır. Zaten Evliya Çelebi Akyazılı Tekkesi için; "*yemek ve lokmaları çokdur. Adamlardan ve evkâfdan gelirleri çokdur*" demektedir (Dürüst 1988; 447).

1597 tahririne göre Silistre Sancağı'nda değirmenlerin bol olduğu diğer yöre ise; Doğu Bulgaristan'daki Devne Bölgesi'dir. Burası, Devne Nehri ve kolları ile bol yağış alan kuraklıktan hiç etkilenmeyen bir sahadır. Evliya Çelebi'ye göre, Dobruca ve Deliorman Bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaçlarını karşılayan Devne Bölgesi hem değirmenler bölgesi hem de menzil sahasıdır. Bölgede yaklaşık 50 mülk değirmeni bulunmaktadır. Evliya Çelebi; "*...dereli ve depeli yerlerde bî-hesab değirmenlerdir kim biri birinden suları cereyan edüp asiyaablardır*" diyerek sıra sıra dizilmiş değirmenlerin birbirlerinin sularını kullandıklarını ifade etmiştir.²⁰ Nitekim XVII. yüzyılın ikinci yarısında Devne Vadisi'nde yeni değirmenler de kurulmuştur.

17 Vakıfların değirmenler kurarak işletmesi gelirlerinin yüksek olmasındandır. Anadolu'da daha az olmakla birlikte özellikle Rume-
li'de vakıflara ait pek çok değirmen vardır. Örneğin Gümölcine'de Gazi Evrenos Bey Vakfı'nın 13 değirmeni vardır. Bk. Kiel (1996:
269).

18 Bir asırdan fazla yaşadığı bilinen ve Sultan II. Murad devrinde vefat eden Bektaşî şeyhi Akyazılı Baba, Hoca Ahmed Yesevi'nin hali-
felerindedir. Akyazılı Baba Zaviyesi Varna şehri ile Balçık arasında olup, Rumeli'nin Türkleşmesinde payı olan gazi erenlerdendir.
Akyazılı Baba'nın vefatından sonra Gazi Mihail oğlu Arslan Bey tarafından tekke yaptırılıp vakfedildiği tahmin edilmektedir. Bk.
Eyice (1989: 302).

19 Tekkenin başka bir vakıftan değirmen kiralayıp bunu işletmesi aslında bu kurumun ticarî bir faaliyetmiş gibi piyasaya iş yaptığını
göstermektedir. Tekke dervişleri değirmende ürettikleri buğdayı öğüterek tekkenin somun ihtiyacını karşılamaktadırlar (TKGM,
TT. 561, v.111a).

20 Seyahatnâme'de; "Çelebi Sultan Mehmed ibn Yıldırım Han, Rusçuk mukâbelesinde Yergöğü Kalesi'ni Eflak hâkinde bina eder-
ken nehr-i Tuna'nın Demirkapu'sundan saman ve kömür döküp bu Devne değirmenlerinden ve Yenihisar'dan ve Çekmece gölle-
rinden saman ve kömür çıktığı müsbettir" denilmektedir. Bk. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi V* (2001: 49).

Hayırsever Amcazâde Hasan Ağa, vakfına gelir getirmesi için Devne Bölgesi'nde değirmenler yaptırılmıştır. Hasan Ağa'nın vakıf değirmenleri Başgöz, Öğünlü ve Karakızlar karyelerinde kurulmuş olup, vakfa kazanç sağlamıştır (Yıldız, 2012: 81).

Kuzeydoğu Bulgaristan'da tahıl üretiminin yaygın yapıldığı yerlerde bütün yıl boyunca değirmenler faal olarak çalıştırılmışlardır. Bu yüzden Silistre Sancağı'nda kurulmuş olan değirmenlerin kira getirisi yüksektir. Seyahatnâmede; *sayf u şitâda âb-ı hayat suyu* olarak bahsedilen nehir suları yıl boyunca akmaktadır. Evliya Çelebi Devne Nehri için; *bu Devne Değirmenlerinin suyu dâimdir* demektedir (Dağlı-Kahraman vd. 2001: 49). Seyyah ayrıca; *her bir Devne değirmeni birer ze'âmetten yahşidir* ifadesi ile değirmenlerin askerî sınıfa mensup kişilerin elde ettiği ze'âmetlerden daha fazla getirisinin olduğunu vurgulamıştır. Yine aynı yazar, değirmenlerin kira getirisinin yüksek olması nedeniyle bölgede; *cemî'i a'yân-ı vilâyetin ve nisf paşazâdelerin* Devne'de değirmenleri olduğunu belirtmektedir.

Evliya Çelebi'nin Rumeli seyahatlerinde geçtiği ve eserinde bahsettiği diğer bir değirmen bölgesi ise Batova Nehri vadisidir. Batova Vadisi'nde, *Mesirgâh-ı Döne* adıyla bilinen değirmenler bulunmaktadır. Balçık yakınlarındaki Döne Bölgesi'nde 40'tan fazla değirmen vardır. Evliya Çelebi değirmenler; *...âsiyâb-ı mallârdır kim her biri birer ze'âmetten a'lâdır* demektedir. Diğer bölgelerde olduğu gibi, Döne Değirmenlerinin pek çoğu Nasuh Paşa oğlu Hüseyin Paşa'ya aittir. Esasında bu değirmenler bölge halkı için, *âb-ı hayat suyu* haline gelmiştir.²¹ Döne Değirmenlerinin çokluğu sicillerdeki dava örneklerinden tespit edilebilmektedir.²² Öte yandan Döne Değirmenlerini kıymetli kılan diğer bir husus ise, bu değirmenlerin Dobruca Bölgesi'nin ihtiyaçları karşılamasıydı. Söz konusu değirmenler, halkın buğday öğütmek için uzun yollar kat ederek güneye Varna Kazası'na gitmelerini engellemiştir.

C-Evliya Çelebi'nin Bahsettiği Silistre Sancağı Değirmenleri

Ziraatın yaygın yapıldığı bölgelerde buğdayın öğütülerek un haline dönüştürülmesi; nüfusun artması, iktisadî şartların iyileşmesi ve teknolojik alt yapının gelişmesiyle daha da önemli bir hal almıştır. Nitekim XVII. yüzyılda bölgeyi dolaşan Evliya Çelebi, Silistre Sancağı'ndaki gördüğü değirmenleri detaylı olarak anlatmaktadır. Onun kendine has anlatımıyla üzerinde değirmen bulunan gemileri uzun uzun tasvir etmesi, bölgenin iktisadî ve sosyal yapısındaki değişimi özetler niteliktedir. Detaylı olarak incelediğimiz 1597 tarihli tahrir defterinde pek çok yerde su değirmenlerinden bahsedilirken, üzerinde değirmenler kurulu olan gemilerden hiç bahsedilmez.

Evliya Çelebi; *bu şehir-i Silistre dağlarında ve derelerinde su değirmenleri çoktur ammâ nehr-i Tuna üzerinde olan asiyâb-ı dakîk(un değirmeni) bir diyarda yoktur. İllâ yine Tuna Nehri üzre olan şehirler önünde vardır. Ammâ bu Silistre önündeki değirmenler kâr-ı acîb u gariptir* diyerek gördüğü farklı tipteki değirmenleri anlatmıştır (Dağlı-Kahraman vd. 2001; 195). Tuna Nehri'ndeki değirmen gemileri; bölgenin meşhur dibi yassı iki Tıransa gemisinin birbirine bağlanmasından oluşmaktadır. Bu iki gemi arasında bırakılan 7-8 metrelik kısma, kalın tahta direkler dikilerek arklar yoluyla oluşturulan suyun hızı, büyük geminin dışındaki değirmen çarkını döndürerek, çarkın diğer ucundaki değirmen taşına aktarmıştır. Böylece dönen taş, un değirmenini harekete geçirmiştir.

21 Döne Menzili, Varna'ya 42 km. uzaklıkta Balçık Kasabası'nda bulunmaktadır. Bk. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* III (1999: s.199; BOA TT. 561, 115a-b).

22 Örneğin XIX. yüzyıl ortalarındaki bir sicilde Döne Bölgesi'ndeki değirmen satışları ve değirmen kiralamalarından bahsedilmektedir. Bk. *Varna Şer'iyye Sicili* VIII, 24b ve 35b.

Gemiler üzerine sabitlenmiş değirmen platformlarında birkaç kişinin çalıştığı, onların aileleri ile birlikte gemi üzerinde oluşturulan odalarda kaldıkları anlaşılmaktadır. Değirmen olarak kullanılan gemiler hem kıyıya kalın halatlarla bağlanmışlar, hem de gemiler etrafına çakılan kazıklarla sabitlenmişlerdir. Bütün bunlara ilave olarak gemilerin bulunduğu konumda durabilmesi için halatlara bağlanan taşlar onları yerinde sabit tutmuştur.²³

Evliya Çelebi gemilerde öğütülen unlardan hemen oracıkta ekmek ve poğaçaya yapıldığı belirtilmektedir ki bu durum değirmenlerle fırınlar arasında yakın bağ olduğunu göstermektedir. Bu kısımda Tuna Nehri üzerinde çalışan gemilerin neden değirmene çevrildiği veya bu teknolojiye neden ihtiyaç duyuldu? sorusu akla gelmektedir. Elbette bugün olduğu gibi geçmiş asırlarda da insanlar uzak mesafeler kat ederek değirmenlere ulaşmak yerine, hemen yanı başlarından akan Tuna Nehri'nden faydalanmak amacıyla kolay ve pratik yollar aramışlardır. Böylece zaman ve emekten tasarruf eden Silistreliler; *nehr-i azîm Tuna* üzerinde seyyar değirmenler inşa etmeyi başarmışlardır. Silistre'de benzeri olmayan seyyar değirmenlerde günlük 50 kile buğday öğütülebilmıştır. Doğu Rumeli'de başka benzeri olmayan bu değirmenler Evliya Çelebi'ye göre oldukça etkileyicidir (Evliya Çelebi Seyahatnamesi III, 1999: 189).²⁴ Nitekim zaman içerisinde bu değirmen gemilerinin nehirde geçen tüccar gemilerini tehlikeye atmaması için şehir yönetimi onlara uygun mahaller belirlemiştir. Kıyıya bağlı gemiler üzerindeki değirmenler Silistre şehrinin gıda ihtiyacını karşılarken bölgedeki tüccar ve balıkçı gemileri de faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla devlet, değirmen gemilerinin zabıtlar tarafından kontrolünü sağlamak suretiyle güvenlik ve ticaretin aksatılmasına engel olmuştur (Erim, 1953: 27-64).

Sonuç

Silistre Sancağı'ndaki değirmenler; mülk ve vakıf değirmenler olmak üzere iki kısımda incelenebilir. 1530 tarihli muhasebe defterinde en fazla mülk değirmeni Varna ve Rus Kasrı kazalarında, en fazla vakıf değirmeni ise Rus Kasrı ve Prevadi kazalarında. Coğrafi olarak Silistre Sancağı'nın güney kesiminde yer alan Rus Kasrı, Prevadi ve Varna bölgelerindeki değirmenler; Koca Balkan ve Rodop dağlarının yükseklerinden gelen sularla faaliyette bulunmuşlardır. Bu yüzden bölgede hem nehirlerin çok olması hem de Koca Kamçı, Deli Kamçı ve Hayali Dere nehirlerinin birbirlerine yaklaşmaları dar bir alanda çok sayıda değirmenin kurulmasına imkan sağlamıştır.

23 Evvelâ iki adet dibi yassı Tuna'nın transa gemileri gibi gemilerdir ve ikisi birbirine azîm direklerle bend olmuştur. Bu iki keşti ma-beyninde on arşın mikdârı enli kalın tahtalar ve amud haşebler ile mebni dolabları vardır. Büyük çarhın ucunda bir azîm değirmen taşı vardır ki kim üç çift câmûs ancak barkeş olur. Bu değirmenlerde şeb u rûz elişer Silistre kilesi un hâsil olur. Tâ bu mertebeye seri ' deverân eder çarhlardır kim âdemin nazarı iremez. Her asiya bin ikişer ve üçer âdemleri ehl ü iyalleri ile değirmenlerde sakin olurlar. Her biri bir hân misali tahta örtülü damlardır. İçinde matbahı ve müte'addid hücreleri ve revzenleri ve bacaları vardır. niçesinde furûnları olup taze boğaç ve ekmek tabl ederler. Zira kale önünde nehr-i Tuna gayet ser' ceryân eder bir girdab-ı azîmdir. Ammâ bu yetmiş seksen adet değirmenlerin Tuna üzre ber-karar olmaları aceb ma'rifettir. Mesela iki gemi birbirine gemi direkleri ile bend olmuştur. Yaban asmasından bir azîm sepet örüp seng-i harâ ile sepeti leb-ber- leb edüp ağzın seddi derler. Ve yine yaban asmasından âdem beli kalınlığı avret saçığı gibi elli atmış arşın ip örüp değirmen gemilerin Tuna ile ceryan ettirerek tâ değirmen sahibinin Tuna üzre mahalli hududuna geldiği mahalde mezkûr seddi memlû taş ile nehr-i Tuna'ya uçurup değirmen mahallinde karar eder. Zira asma ipin bir ucu sepette ve bir ucu gemide makyuttur. Tamamı vakt-i şitâ garîp olup Tuna nehrinden buz akmağa başladıkda değirmenler asmadan iplerin kesüp her bir değirmeni birer cezire limanlarında hıfz edüp yine bahar mevsiminde icrâ ederler. Azîm temâşâgâh ma'rifet-i garîbe ve acîbe asiya plardır kim her biri beşer kiseye olur ammâ her sene beşer kise mahsûl verir bir serbest ze'âmetden â'lâdır. Ekseriyâ Silistre a'yânının bir güne kârları bu asiya plardır". Bk. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* III (1999: 195).

24 Öte yandan XIX. yüzyılda Silistre Kazası'nda geleneksel su değirmenleri ve Tuna Nehri üzerindeki seyyar su değirmenlerinden başka, rüzgar gücüyle çalışan yel değirmenleri de kurulmuştur. XIX. yüzyılda klasik dönem kaza taksimatı sona erdiğinden, kaza dâhilinde sadece 58 değirmenin olduğu ve bunlar içerisinde en fazla gelirin yel değirmenlerinden elde edildiği belirtilmiştir. Bk. Kocakaplan (2007: 73-75).

XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde sancak dahilindeki değirmenlerin sayısı hızla artmıştır. 1597 tarihli tahrir defterinde mülk ve vakıf değirmenlerin sayısının fazlalığı bunu doğrulamaktadır. Tuna Nehri  zerindeki 70 *seyyar değirmen* dışında, yine Varna yakınlarındaki Batova Bölgesi'ndeki 50 adet *Mesirg h-ı Döne Değirmenleri* bölgedeki

 nemli imar faaliyetleridir. Aynı Şekilde Doğu Rumeli'de güneyden kuzeye doğru giderken Aydos Kazası ile Varna Kazası arasındaki bir mevkiye dereli tepeli sıralanmış 50 adet *Devne Değirmenleri* yer almaktadır. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Devne Vadisi'nde, Amcazâde Hasan Ağa Vakfı tarafından Başgöz,  g nl  ve Karakızlar bölgelerinde çok sayıda vakıf değirmen faaliyete geçirilmiştir.

1597 yılına ait tahrirde vakıf değirmenlerin sayısının fazla olmasında, Sultan II. Selim Vakfı'nın değirmenlerinin kaydedilmiş olması etkilidir. Vakfın 90 değirmeni 63 kiracı tarafından kontrol edilmektedir. Bu değirmenlerin yıllık getirisi ise 6.210 akçedir. Öte yandan, Sultan II. Selim Vakfı değirmenlerinin bir kısmını Varna yakınlarındaki Akyazılı Baba Tekkesi kiralamıştır. Akyazılı Baba Tekkesi'nin kendi değirmenleri olmasına rağmen, o dönemde Sultan II. Selim Vakfı'ndan 8 adet daha değirmen kiralaması, tekke Şeyhi ve dervişlerin kurumu tarımsal iŐletme gibi yönettiklerini göstermektedir.

1530 yılından 1597 yılına kadar olan sürede mülk değirmenlerin sayısı 43'ten 199'a çıkmıştır. İfade edilen bu artıŐta, mülk değirmenlerin pek çoğunun eşraf ve ayanlar tarafından kurulmuş olmasıdır. Vakıf değirmenlere gelince, 1530 tahririnde Silistre Sancağı'nda 56 vakıf değirmeni bulunurken yüzyılın sonunda bu sayı en az 156'ya çıkmıştır. Dolayısıyla geçen 67 yıllık sürede sancaktaki mülk değirmenlerinin sayısı 4.8 kat artarken, vakıf değirmenlerinin sayısı ise 2.8 kat artmıştır. Kazalar bazında bakıldığında sancak dahilindeki en fazla değirmen artışı; Rus Kasrı, Prevadi ve Varna'dadır. Bu kazalardaki değirmen sayısındaki artış doğrudan doğruya suyun bol olmasıyla ve çeşitli bölgelerden yapılan g  erle ilgilidir.

Evliya  elebi'nin Tuna Nehri üzerinde g rd ğu gemiler üzerindeki seyyar değirmenler ise yukarıda belirtilenlerden eski tip değirmenlerden teknolojik olarak bir miktar ayrıŐmaktadır. Bu durum esasında, XVII. yüzyıl ortalarında teknolojinin geldiği seviyeyi göstermektedir. Tıransa gemilerinin yan yana konarak aralarında oluşturulan boŐluktan suyun tazyikle akıtılması değirmencilik sektörüne yeni bir bakıŐ açısı getirmiŐtir.

Sonuç olarak, buğday veya zahirenin öğütülerek un haline getirilmesi, insanoğlu için bir yaşam dengesidir. Osmanlı toplumu hem kendi menfaatleri hem de toplumun menfaatlerini göz önünde bulundurarak; Tuna, Tunca, K  uk Kamçı, Büyük Kamçı, Kuru, Hayali ve diğer nehirler üzerine değirmenler kurmuŐtur. Değirmenler sahipleri için zenginlik ve itibar anlamları taşıdığından, Şehir ileri gelenleri ve büyük vakıflar yatırımlarını bu kısma yönlendirerek 1530 tahririnde 99 olan değirmen sayısını 1597 yılında 355'e kadar çıkarılmışlardır. Dolayısıyla sancakta kurulan her bir değirmen, bölgenin iktisadî geliŐimine katkı yapan eserler olarak düŐünüldüęünde, XVI. yüzyıl sonlarında Doğu Rumeli'de önemli gelişmeler söz konusudur.

Kaynaklar

1-Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi(TKGM):

TKGM, TT. 83 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

TKGM, TT. 86 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

TKGM, TT. 561 Numaralı Mufassal Tahrir Defteri

2-Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA):

BOA. TT. 20 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

BOA. TT. 222 Numaralı Tımar İcmal Defteri

BOA. TT. 370 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri

BOA. TT. 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri

3-Şer 'iyye Sicilleri(Ş.S.)

Varna Ş.S. VIII.

Silistre Ş.S. LV- LVI- LVII.

4- Araştırma ve İnceleme Eserler:

Aynural, Salih. (2001). *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840)*. İstanbul:

Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Barkan, Ömer L. (1943). "XV ve XVI inci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I". *Kanunlar*. İstanbul: İstanbul İktisad Fakültesi Yayınları.

Baş, Ali - Remzi Duran- Ruhi Özcan. (2011). "Konya Meram İlçesi Tarihi Su Değirmenleri". *XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Konya, 95-113.

Bir, Atilla-M.Şinasi Acar-Mustafa Kaçar. (2012). *Anadolu'nun Değirmenleri*. İstanbul: Yem Yayınları.

Bober, Phyllis Pray. (2014). *Antikçağ ve Ortaçağ'da Sanat Kültür ve Mutfak*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Braudel, Fernand. (1993). *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar*, (I. Cilt). Çev.

Mehmet A. Kılıçbay, İstanbul: Gece Yayınları.

Cebeci, Ahmet. (1988). "Silistre Sancağı Vakıfları ve H.1006/1597 Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri". *Vakıflar Dergisi*, XX, Ankara, 453-466.

Cebeci, Ahmet. (1994). XVI. Yüzyılda Silistre Sancağı Vakıfları. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Geza David. (2001). "İstolni Belgrad". *DİA*, (XXIII), İstanbul, 406.

Demirtaş, Mehmet. (2014). *Osmanlı'da Fırıncılık*. İstanbul: Atıf Yayınları.

Dürüst, M. Kamil. (1988). "Varna'da Akyazılı Sultan Tekkesi". *Vakıflar Dergisi*, (XX), Ankara, 443-452.

Emecen, Feridun. (2009). "Selim II", *DİA*, (XXXVI), İstanbul, 414-418.

Epstein, Steven A. (2014). *Geç Dönem Ortaçağ Avrupası: Ekonomi ve Sosyal Tarih-1000-1500*. Çev. Serap Işık, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, Emine. (2004). *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.

- Erdoğru, M. Akif. (2006). "Beyşehir Sancağındaki Su Değirmenleri(1466-1584)". *I. Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Konya, 354-360.
- Erdoğru, M. Akif. (1993). "Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri". *OTAM*, (IV), Ankara, 467-516.
- Erim, Nihat. (1953). *Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname III*. (1999) (ed.S. A. Kahraman-Y. Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname V*. (2001). (ed.Y. Dağlı-S. A. Kahraman-İ. Sezgin), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname VIII*. (2000). (ed.S. A. Kahraman-Y. Dağlı- R. Dankoff), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eyce, Semavi. (1989). "Akyazılı Sultan Âsitânesi". *DİA*, (II), İstanbul, 302-303.
- Gimpel, Jean. (2004). *Ortaçağda Endüstri Devrimi*. 7. Basım, Çev. N. Özüaydın, Ankara: Tübitak Yayınları.
- İnalcık, Halil. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, İstanbul: Eren Yayınları.
- İnalcık, Halil. (2010). *Devlet-i Âliyye I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karadeniz, H. Basri. (2016). "Sultaniye(Karapınar) II. Selim Külliyesi Vakfı'nın Kuruluşu, Görevlileri ve Gelirleri". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (I), 277-285.
- Keskioğlu, Osman. (1969). "Bulgaristan'da Bazı Türk Âbide ve Vakıf Eserleri". *Vakıflar Dergisi*, (VIII), 311-328.
- Keskioğlu, Osman- A. Talha Özüaydın. (1983). "Bulgaristan'da Türk-İslam Eserleri". *Vakıflar Dergisi*, (XVII), 109-140.
- Kiel, Machiel. (2000). "İskeçe", *DİA*, (XXII), İstanbul, 553-555.
- Kiel, Machiel. (2001). "İslimye". *DİA*, (XXIII), İstanbul, 73-75.
- Kiel, Machiel. (2001). "İzladi". *DİA*, (XXIII), İstanbul, 513-515.
- Kiel, Machiel. (2009). "Silistre". *DİA*, (XXXVII), Ankara, 202-205.
- Kocakaplan, Saim Ç. (2007). *Temettüât Defterleri Çerçevesinde Silistre Kazası'nın İktisadî ve Sosyal Yapısı*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Koç, Ümit. (2004). "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Değirmenler". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* (149), 181-190.
- Kurtoğlu, Mehmet. (2011). "Şair Sakıb Efendi Hayatı, Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar". *Vakıflar Dergisi*, (XXXV), Ankara, 107-154.
- Memişoğlu, Hüseyin. (1995). *Bulgaristan'da Türk Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Miroğlu, İsmet. (1990). *Kemah Sancağı ve Erzincan (1520-1566)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Müderrişoğlu, Fatih. (2014). "Sultan II. Selim'in Banilik Faaliyetleri". *Turkish Studies*, (IX), 749-773.
- Sarınay, Yusuf. (2002). *370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri Dizin ve Tıpkı Basım*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Solak, İbrahim.(2004). *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tez, Zeki. (2001). *Bilim ve Teknikte Ortaçağ Müslümanları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ulutürk, Muammer. (2011). "Meram'da Tarihi Su Değirmenleri". *Tübar*, (XXIX), 247-260.

- Ünal, Mehmet A. (1999). *XVI. Yüzyılda Çemişkezek Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ürekli, Bayram-Doğın Yörük, (2002). "Karaman Eyâletine Ait Bir Kanunnâme Sureti". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (VIII), Konya, 339-372.
- Yıldız, Murat. (2012). *Amca Hasan Ağa Vakfı*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Yiğit, Ahmet. (2007). "XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (XVIII), 97-155.
- Yınanç, Refet-Mesut Elibüyük. (1988). *Maraş Tahrir Defteri (1563) I-II*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yörük, Doğın-Onur Kabak. (2016). "XVI. Yüzyıldan Günümüze Bozkır Su Değirmenleri ve Değirmen İşletmeciliği". *Uluslararası Sempozyum Geçmişten Günümüze Bozkır*, Konya, 215-236.
- Yörük, Doğın. (2014). "XVI. Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhaneler". *Turkish Studies*, (IX/I), 637-655.

Ek-I: 561 Numaralı Tahrir Defterine Göre Sultan II. Selim Vakfı'nın Vakıf Değirmenleri

